

Un vell motiu de reflexió

P. Vilar (1903). Països Catalans: lluita de classes, models culturals i estructures socio-econòmiques.

J. Renau (1907-1982). ¡Bandera! ¡Poble! ¡Nació!... Marxisme nacional.

Josep Termes, a les jornades que tenien per objectiu pensar sobre els valencians i la qüestió nacional (1983), atorgava un paper rellevant als intel·lectuals com a legitims i constructors de mites. Hi deia, entre d'altres coses, que «als Països Catalans hi ha una base potencial per a bastir una cultura molt sòlida, dirigida per aquest motor Barcelona-València, potenciada a més per les capitals de comarques i ciutats mitjanes.

Em sembla que per impulsar el redreç nacional s'ha necessitat, històricament, que hi hagués un poble diferenciat amb territori, història, llengua i cultura. Però també ha calgut que un nucli ampli d'intel·lectuals (en sentit una mica gramsciana, erudits i gent de poble amb fervor per la cultura) hagin actuat sobre aquesta base social d'existència d'un fet de poble diferenciat —i això és la Renaixença des de començaments del segle XIX—, creant història del passat (història romàntica, si es vol), mitologies, banderes, sistemes doctrinals. Si no hi ha aquesta base de poble diferenciat, aquesta acció intel·lectual no hauria estat possible, però també aquesta realitat de nucli intel·lectual que actua sobre aquesta base social de poble diferenciat, va ajudant a cristal·litzar el poble en sentit nacional, i li va donant forma; i és més tard quan apareixen les formes polítiques que enquadren aquestes tendències».

Aquesta llarga citació ens pot donar els elements sobre els quals els intel·lectuals, quan pensen al voltant del fet nacional, construeixen el seu discurs. I bàsicament podem afirmar que la seva reflexió va orientada a —com hem dit— legitimar un determinat passat històric perquè alhora serveixi de base cultural per a un projecte de futur.

Així, els intel·lectuals serien uns treballadors de la cultura la qual construirien nacionalment a partir dels elements històrics (lingüístics, econòmics), de cada comunitat nacional. Per tant els intel·lectuals cohesionarien una interpretació —sovint concretada en forma de doctrina— de l'àmbit nacional de pertinença a fi de difondre'n el contingut entre el «poble» per diversos canals: mitjàs, partits polítics, etc.

L'INTEL·LECTUAL SEGONS GRAMSCI

Des d'aquesta perspectiva, el fet de considerar un pensador (o reflexionador com diria V. Villatoro) sobre la nació com un intel·lectual gramscian no és desencertat. En aquest sentit el mateix I. Riera ens esmentava que en el cas dels Països Catalans hi ha intel·lectuals que han reflexionat sobre el país no tant des d'una perspectiva d'elit com des d'una òptica de construir una cultura nacional des del mateix poble, des de les necessitats reals de les classes populars; així, per a l'autor de *Pàries, Sindicalistes i Demagogs*, les obres sobre la qüestió nacional abastarien des d'un Pierre Vilar a un J. Termes; i, en general, aquella historiografia que ha iniciat una «revisió historiogràfica de les bases del nacionalisme català que s'hauria quedat encallat en les visions d'un Ferran Soldevila o d'un Rovira i Virgili»; a les manifestacions literàries que, a la dècada dels seixanta, servien de vertebradores de fets culturals més amplis (recitals de poesies contra la dictadura i el paper de protesta que hi tenien els mateixos literats); passant pels moviments de renovació pedagògica o pels intel·lectuals de comarca (l'escola de Vic o un M. P. Bonfill, segons Riera). Aquesta concepció, doncs, que aniria des d'una certa institucionalització de la cultura (la Universitat) fins a recollir les obres —no estrictament teòriques— sobre la nació que han sorgit del que, amb un apriorisme evident, podríem anomenar «perifèria cultural» (historiadors de poble, sistematitzadors del folclore, etc.) palesaria l'intel·lectual popular (gramscian) de què ens parlava Termes. Aquests casos, doncs, demostren que a més de les reflexions sobre l'àmbit nacional a partir d'uns factors objectius (fetes per no pocs intel·lectuals que no han patit bé les ensenyances de Karl Marx) també cal tenir en compte —i com més va més— les consideracions subjectives del fet nacional. Dit amb d'altres paraules: ¿Com es pot donar una nació, un col·lectiu que es fa partícip de la col·lecció d'elements que se suposen (per molts teòrics mecanicistes) essencials per ser nació, si no hi ha igualment una representació del país en les mentalitats dels seus

Miquel Tarradell (1920). Universitat i Països Catalans. Ciutat de València (1956).

J. M. Llompart (1925). La clau de volta de Guillem Forteza: Mallorca-Països Catalans.

subjectes? Aquest últim aspecte, però, ja és tingut en compte per certs camps de coneixement aplicats a la qüestió nacional: per exemple, l'antropologia i la comunicació social (J. F. Mira, en el primer cas; J. Gifreu en el segon).

El que és rellevant, doncs, en la relació entre intel·lectuals i qüestió nacional, és veure'n el moviment, la dinàmica històrica. D'aquesta manera ens adonarem que aquest lligam no s'ha operat sense contradiccions i, sobretot, que ha tingut lloc en diverses conjuntures polítiques. Per això no és fàcil de pensar el paper dels intel·lectuals en el buit, sinó que cal estudiar-ne la funció en posicionaments concrets. I en el cas de la qüestió nacional, copsar el sentit, la direccionalitat del seu pensament és clau. Únicament, pensem, si es té en compte tot el *milieu* polític i cultural que envolta el pensament articulat per aquest grup social, podem entendre no tan sols el seu missatge nacional sinó a qui o a què legitimen. I és que ja se sap, d'històries, banderes, mitologies se'n poden crear amb continguts molt diferents: bé a favor del reforçament de l'imaginari col·lectiu de l'estat, bé en el sentit de dotar de contingut simbòlic una nació cultural o política sense estat.

ELS INTEL·LECTUALS I L'ORGANITZACIÓ D'UNA CULTURA NACIONAL

S'acostuma a conceptuar aquesta classe de cultura com a resultat de les elits urbanes; d'intel·lectuals que han estudiat la cultura popular i li han donat una expressió teòrica. Aquesta última expressió és utilitzada —o pot ser-ho— per realitzar un projecte polític nacional. Però a més d'aquesta finalitat política, podem pensar que, sobretot, defineix una nació cultural, un es-

pai on s'ha donat una continuïtat d'expressió en les diverses formes de cultura popular i nacional. En el cas dels Països Catalans, es pot dir que la formació d'una cultura nacional —d'uns referents parcials com la llengua estàndard o la literatura— ha servit, efectivament, per identificar una realitat històrica amb un àmbit de pertinença.

Els intel·lectuals —sobretot J. Fuster— han tingut present el desenvolupament d'aquesta cultura per parlar de nació catalana. En el cas de Fuster s'ha donat una constant reivindicació de l'àmbit nacional català entès com a superació del regionalisme. «Ja no es pot ser «regionalista» de Catalunya: o «nacionalista» de Catalunya estricta. Ho hem de tenir ben present: la «nació catalana», culturalment i políticament, no pot enclaustrar-se en les quatre províncies del Principat. Acceptar això seria renunciar a la proclamació «nacional»: seria revertir en un «regionalisme» més, que, retroactivament, els duria a prescindir de Lluïl i del *Tirant*, de Llorenç Villalonga i de Jaume Roig (...).

Però aquesta voluntat nacional no s'ha vist realitzada —majoritàriament— més enllà de la cultura literària. I això que el mateix autor de *Nosaltres els valencians* ja afirmava que la cultura nacional havia d'abastar una pluralitat de disciplines. Últimament però, les aplicacions a la qüestió nacional de les teories de l'espai comunicacional han superat les manifestacions exclusives de la literatura i s'han preocupat per pensar una *cultura material* partint sempre dels mitjans de comunicació.

Els posicionaments de J. Gifreu, per exemple, a les *Segones Reflexions crítiques sobre la cultura catalana* (1987), expressaven la necessitat de situar la cultura catalana en un context de capitalisme transnacional. Les reflexions d'aquesta escola de

comunicació social —situada en la tradició marxista, encara que aportant-hi elements d'un cert estructuralisme (p. ex.: P. Bourdieu)— plantegen, doncs, com pensar aquesta cultura d'àmbit nacional en una conjuntura de constant interdependència econòmica. Per als comunicòlegs, la identitat (catalana) s'ha de situar en el context del camp de la comunicació i en la situació de lluita en un sistema de societats transnacionals (concreció de la interrelació entre estats). En aquest sentit, el fet de construir un espai comunicacional propi voldria dir aplicar una sobirania —encara que parcial— en l'emissió i difusió de la pròpia informació, concreció d'aquesta mútua influència entre potències mundials: «Sostinc que avui (...), les formes potser més determinants i de segur les més explícites per a construir (nivell cultural) i per a expressar (nivell polític) la identitat nacional, se situen en el camp de la comunicació. La voluntat de sobirania s'expressa a través dels *espais de comunicació*». El fet de pensar en aquests termes significa convertir una simple retòrica lingüística en una competència de la llengua territorial vers la llengua de l'estat. Encara que sembli extrapolar termes sociolingüístics, doncs, haurem de pensar que la materialització de la cultura en terreny de comunicació produeix uns efectes de substitució lingüística: la llengua que era d'abast informal es converteix en hegemònica, *discriminant* la llengua que monopolitzava l'espai dels mitjans de comunicació.

L'aportació d'aquests intel·lectuals que plantegen una ruptura amb unes concepcions tradicionals del fet nacional és clau, per exemple, per entendre la reacció del govern espanyol per clausurar TV3 al País Valencià: l'executiu socialista sabia perfectament què significava un espai comunicacional: no es tractava tan sols de comuni-

Joan Fuster (1922). Voltaire i la nació: «Ser valencians és la nostra manera de ser catalans».

V. Ventura (1924). Del carlisme als GARS: el marxisme com a referent per a un model nacional.

cació, es tractava de fer cultura nacional.

Aquesta cultura, doncs, s'ha d'entendre en un sentit ampli i tenint en compte les aportacions teòriques d'altres disciplines que en principi no tenen res a veure amb el fet nacional (això si volem que un àmbit de pertinença sigui realitat). No tenir en compte, d'altra banda, els avanços de les noves tecnologies, significaria recloure la cultura catalana en àmbits determinats oferint un camp obert a la cultura cosmopolita, representant de l'estat. (J. Lorés ens deia que, efectivament, hem tendit a identificar cultura nacional amb cultura literària, deixant de banda una reflexió d'altres matèries: filosofia, sociologia, etc., o tot el que ha representat en matèria de fet cultural les transformacions econòmiques a partir dels anys seixanta i setanta). Concebre, doncs, una cultura nacional a partir —en paraules del mateix Lorés— de la cultura clàssica o de la que es donava al Principat d'abans de l'any trenta-sis significa tenir-ne una idea ben limitada.

Per aquestes raons no tan d'estricta valoració cultural com geopolítiques, podem valorar les reflexions de la teoria de la comunicació. La necessitat que aquests teòrics veuen d'un *reconeixement extern* de la identitat nacional fa que pensin la nació i la seva cultura nacional, sobretot, en termes de *poder simbòlic*, definit com el «poder d'establir la separació, la divisió, la diferència». I aquesta definició, doncs, entra en competència amb la determinació de l'estat per concedir una norma del que és o no nació. Tota aquesta concepció introdueix la modernitat en la reflexió del fet nacional, i compta amb un ressò creixent —almenys en el nostre terreny teòric— en la dècada dels vuitanta, com a conseqüència entre altres fets de la sortida al carrer de setmanaris d'informació nacional com EL TEMPS

(o la de la desaparició de *Canigó* o *El Món*). Finalment, aquesta escola dels mitjans de comunicació seria un exemple d'una cultura d'elit: formada en la Universitat amb un alt grau de formalització de conceptes.

Pel que fa a l'aplicació de la cultura nacional a un projecte polític de Països Catalans, cal dir que s'ha vist comunament com a projecte de futur. Però el que és clar és que s'ha tendit a pensar la nació catalana com a *comunitat cultural*, que segons J. F. Mira és «un espai de referències, de transmissió i de comunicació de cultura compartit i comú». Aleshores a partir d'aquesta necessitat de comunicació social i cultural és com es pot implantar territorialment una cultura nacional que «podrà servir de pont —segons Mira— i de ciment entre el «poble» dels Països Catalans i la possible i necessària acció política de cara a un projecte comú». Partint d'aquesta possibilitat de fer dels PP.CC. una nació vertebrada políticament (un àmbit de lleialtat i pertinença excloent) i en aquest context d'enfortir la comunitat cultural, és com es pot entendre la importància de la teoria de la comunicació. Aquesta es planteja les dificultats que apareixen per organitzar els elements que constituïrien aquest marc comú.

COMUNICÒLEGS, FET NACIONAL

Així J. Gifreu es plantejava feia poc de temps «¿quins són els fluxos més dominants de símbols i de referències que circulen per la *nostra* nació a través dels grans mitjans?» i aquest professor responia «és que no tenim cap poder sobre les freqüències radioelèctriques per fer circular programes sobre el territori, cosa inconcebible en una nació del segle XX». Com veiem, en aquestes paraules tornem a veure la importància de la circulació d'informació —amb tota la càr-

rega simbòlica que representa— per determinar les nostres referències culturals i territorials (la nació és una qüestió de fronteres).

La qüestió, doncs, és que la progressiva liberalització del mercat internacional (re-cordem l'Acta Única del 1993), l'entrada en funcionament de les cadenes privades de televisió i la *violència simbòlica* —en sentit del contingut neojacobí— de les televisions estatals, fa que quan pensem en la cultura nacional ho fem en termes d'una cultura que no sigui únicament literària. Altrament tindrem una cultura satèl·lit, ja que encara que es vehiculi en català tindrà uns continguts de dependència vers la cultura d'estat. En aquest sentit de crítica a una «cultura llibresca», J. Molas deia que «la cultura catalana d'avui és un gran cap sense cos (...). Un cap que li permet de tenir una cultura llibresca important, malgrat els buits i les falles d'estructura, i que, en canvi, no disposa d'una veritable producció àudio-visual, que és la postura popular per excel·lència». I tenint en compte la situació, aquest historiador de la literatura planteja que «si, en el XIX, Catalunya guanyà la batalla del llibre, caldria que, a les darreries del XX, fos capaç de guanyar la dels nous mitjans de producció i consum».

Tots aquests aspectes, que han explicat el relleu teòric de la cultura nacional (en el seu vessant de la comunicació cultural i espacial), plantejarien una reinterpretació dels Països Catalans. És a dir, si hem vist els termes en què es pensa una comunitat cultural i si l'hem dotada de significació pràctica a partir d'una comunicació nacional: ¿podrem pensar que els graus d'identificació nacional —fins ara diferenciats— ens convertiran en pròxims, amb una certa continuïtat? Si plantejem l'interrogant és perquè intel·lectuals que o bé pertanyen a or-

ganitzacions polítiques (I. Riera: PSUC) o a associacions de crítica i pràctica culturals (V. Villatoro «Acta»), contempen el fet «Països Catalans» progressivament regionalitzat (com a conseqüència, segons Riera, del caràcter oposat de les forces polítiques existents al Principat, les Illes i el País Valencià) i únicament pensable en qüestions puntuals (ecologisme, sindicalisme...). Per a intel·lectuals com Ignasi Riera la regionalització es farà cada cop més evident «si no hi ha un moviment que torni cap a una recuperació de la idea de Països Catalans». Igualment V. Villatoro creu que s'ha anat cap a una progressiva ritualització en el tema nacional i que en concebre els PPCC com a «realitat natural» no ha trobat ressò entre la vida quotidiana. Per tant, en la perspectiva estratègica d'una cultura nacional dinàmica, organitzada a través de diversos codis de comunicació que organitzin un reconeixement de l'espai nacional per part dels propis components del territori, creiem que es podria substituir aquella regionalització per una contínua concepció nacional. (Amb la possibilitat de l'assumpció del propi projecte per part de la quotidianitat).

UNA NACIÓ NO ÉS ÚNICAMENT UNA LLENGUA...

D'altra banda, per a molts intel·lectuals, com és el cas de P. Vilar, una progressiva concepció nacional de l'àrea cultural catalana ha de comptar amb un procés històric d'aquesta comunitat. Efectivament, l'historiador occità, seguint el plantejament de *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, quan pensa en termes de cultura nacional, emmarca aquesta en el que ha anomenat les estructures econòmiques del fet nacional. Aquesta perspectiva, doncs, interpreta l'espai nacional a partir de les contradiccions de cada regió. En aquest sentit plantejava a *Els valencians i la qüestió nacional* que «els desfasaments entre desenvolupaments són productes i factors de la història», i que a l'hora de fer una història dels Països Catalans «serà molt instructiu, per a l'historiador i els seus lectors, seguir amb atenció i datar amb precisió els desfasaments en el temps i les diferències d'intensitat, que fan de cada país català una *caixa de ressonància original*». Per tant per a una tradició determinada de pensament (que historiogràficament partiria de l'escola francesa) pensar en termes de cultura nacional no representaria identificar-la amb un fet homogeni, sense contradiccions internes (i aquest és un dels motius pel qual Vilar parlaria més de cada país català). En aquests casos (representats en gran part pels deixebles de Vicens Vives), la consciència històrica condicionaria la consciència d'una cultura nacional pròpia: «Estic profundament convençut —dirà Vilar— que l'element fonamental de la consciència d'un grup, d'un po-

ble, que pot transformar-se un dia en consciència pròpiament dita de la nació, és l'element *cultural*. Però l'element cultural és ell mateix una producció de la història». Per a l'escola historiogràfica marxista —que és a la que pertany P. Vilar—, la cultura nacional s'*aniria* construint a partir dels fets històrics de qualsevol societat (val a dir que els marxistes parlen de «formació social» per referir-se als fets socials i econòmics d'un marc nacional amb característiques pròpies).

Plantejar en aquests termes la cultura d'un país implica preguntar-se si la llengua és el seu element definidor o si caldria complementar aquest factor amb els fets materials d'una societat nacional. És clar que en aquest punt és on s'ha establert majoritàriament el debat nacional valencià, per exemple, a fi d'emmarcar-lo o no, en el marc nacional català. I en aquesta perspectiva el que planteja aquesta dialèctica és si pel sol fet de pertànyer a una sola comunitat cultural (definida lingüísticament) es deriva una pertinença única nacional, tema que veurem més endavant. De tota manera podem avançar una polarització bàsica que s'ha donat i es dona, per exemple, en les reflexions últimes sobre el País Valencià: A. Cucó, J. Guia, D. Mollà/E. Mira-V. Franch *et alii*: entre qui identifica llengua i nació, i els partidaris de matisar aquest binomi i parlar de formacions socials amb punts de convergència.

Per al primer grup, amb Fuster al capdavant (però també J. Guia, V. Pitarch, etc.), allò fonamental és que un espai nacional principalment es reflecteix a delimitar nacionalment el territori a partir de la comunitat lingüística més nombrosa (i amb pes social determinant). Així, per exemple, J. Fuster dirà que «la nostra llengua és la nostra pàtria». Però aquesta identificació entre àmbit nacional i àmbit lingüístic (i, doncs, àrea de cultura nacional) ha estat repensada per la sociolingüística. Aquesta disciplina ha completat la relació entre els dos àmbits a partir de l'aplicació que V. Pitarch ha fet de l'*espai simbòlic*, element aportat pel sociolingüista basc J. Ma. Sánchez Carrión, *Txepetx*. Aquest espai es basa en «l'adhesió lingüística incondicionada que el subjecte manté envers l'idioma que li ha permès l'autointerpretació». Aquesta categoria interpretativa, doncs, planteja —aplicada socialment— «el nucli de persones que mitjançant un idioma característic es forneixen la pròpia concepció cultural i la projecten enfora, això és, interprenen la realitat exclusivament des de tal idioma, vehicle del seu pensament i expressió».

«L'espai simbòlic però —i ho remarca Pitarch— s'ha d'entendre a partir d'una xarxa d'espais que s'exhibeixen variats i entrecreuat en proporció directa amb el grau de desenvolupament econòmic-cultural interior». Aquests «espais» serien de caràc-

Manuel Sanchis Guarner (1913-1981). Els pobles del Paísos Catalans parlen els uns als altres.

J. Carbonell (1924). «Que la prudència faci traïdors».

A. Cirici (1914-1983). «Els mots 'catalanista' i 'catalinisme' són propis d'un subdesenvolupament de les perspectives» (1973).

Raimon (1940). Gramsci, Països Catalans: ¡Al Ventl.

ter geofísic (el que ocupa la llengua), demogràfic (densitat de població), cultural («homogeneïtat comunitària»), polític (poder) i informatiu (espai comunicacional).

Com es pot veure els sociolingüistes quan pensen en una comunitat lingüística (en aquest cas la catalana), per bé que situen la identitat esmentada entre llengua i nació, la interpreten en la línia d'una cultura nacional global (basada en l'espai simbòlic: l'espai de la pròpia comunitat de llengua), que comprèn elements extralingüístics i que —com el demogràfic— permeten explicar no tan sols el fet cultural-lingüístic sinó la seva projecció en el futur. Diguem, doncs, que la sociolingüística dota d'una lectura més arrelada a la realitat sòcio-política una cultura nacional que en en principi s'havia concebut exclusivament des de la història. V. Pitarch —com la resta dels sociolingüistes catalans— opta per una visió dinàmica de la realitat cultural. Una realitat que com el mateix autor de *Fets i ficcions* planteja, requereix una constant reivindicació de poder polític.

Pel que fa a una altra lectura de la cultura nacional, per bé que no totalment oposada amb la que acabem d'exposar, s'emfasitzen els elements d'estructura econòmica contemplada des del seu desenvolupament històric. Assajos com *Raons d'identitat del País Valencià* (premi d'assaig J. Fuster, 1976) i la mateixa obra d'E. Lluch *La via valenciana* (1976) o la de V. Soler *Condicionaments econòmics de la formació social valenciana* (1986), permeten plantejar el fet nacional des de postures aproximades al materialisme històric. Aquestes interpretacions —i per això hem matisat la polarització— no mostren una oposició vers la relació entre llengua i nació. Però la complementen partint d'anàlisis sòcio-econòmiques. Aquesta perspectiva és comprensible si és té en compte que, per exemple, el País Valencià vivia en la conjuntura dels seixanta-setanta un període de profundes transformacions socials i econòmiques. Aquest factor va fer que des de la Facultat d'Econòmiques de València i Barcelona es formés —a l'escalf de la lectura de *Nosaltres els Valencians*— una generació d'intel·lectuals, més que de professors universitaris estrictes, que reflexionaven sobre la nova situació que els envoltava: l'esclat de la societat urbana valenciana, per exemple. Tenint en compte aquest context de modernització industrial podem dir que la reflexió sobre què és cultura nacional resta emmarcada per la irrupció de noves disciplines: història, economia, antropologia i sociologia, que tendiran a connectar una concepció de País —o de Països— al seguit de canvis que s'estaven produint. Canvis que segons E. Lluch no havien estat copsats per una classe determinada d'intel·lectuals: «la manca de reconeixement que el creixement industrial era ja un fet important tampoc no ha estat fà-

cil sovint entre els intel·lectuals —en el sentit gramscian, ¿encara cal aclariment?— i polítics valencians. La imatge d'un país agrari i d'una agricultura en davallada ha durat prou». Aquestes apreciacions per al País Valencià —era l'any 1975— demostraven que no era suficient basar una interpretació del fet nacional, de la seva cultura, exclusivament a partir de la filologia. I quan Fuster el 1962 fa aquella radiografia sociològica del País Valencià al *Nosaltres...* en certa mesura ja ho està dient: a més de lletra cal l'estadística...

Però aquesta visió d'una societat nacional més complexa no era excusa perquè aquells intel·lectuals universitaris —intel·lectuals-polítics, certament— no fessin anàlisis radicals —en el bon sentit de la paraula— de l'estat del país; així el mateix militant dels Socialistes Valencians Independents (SVI), E. Lluch deia a *La Via valenciana* que en el «cas valencià» es donava una opressió nacional (entesa en termes lingüístics, culturals i polítics) i una colonització pública (operada per l'estat). Com veïem en aquella dècada «revolucionària» (almenys socioeconòmicament) l'anàlisi més pròxima a la realitat implicava una concepció global del que s'havia d'entendre per cultura nacional: no seria suficient una elaboració teòrica des d'elements clàssics. Calia concebre una idea elaborada del que estava passant a partir de dos eixos: les noves teories sociològiques (recorem les anàlisis de J. Picó a *Empresa o industrialització* (1976), on es plantejava una anàlisi de les actituds de la burgesia valenciana) i les anàlisis de política econòmica per aplicar models comparatius al País Valencià i als Països Catalans. Aquests plantejaments van aparèixer al llibre col·lectiu *Introducció a l'economia del País Valencià* (1988) o en les anàlisis interdisciplinàries mantingudes en *Nació i Regió als Països Catalans* (1977), reflexió col·lectiva de professors economistes de la Universitat de Barcelona, que el 1977 plantejaven una interpretació sobre el fet nacional a partir del paper dels intel·lectuals i del desenvolupament històric a l'hora d'analitzar tot el país (eren gent com F. Roca, E. Lluch, E. Giral, V. Soler, A. Cucó...).

Totes aquestes teoritzacions, però, tenien una voluntat clara: demostrar l'existència d'una nació cultural de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, ja que les anàlisis esmentades anaven en la direcció no tant de descriure'n els elements conformadors, sinó de relacionar-los a fi de trobar-ne una cohesió; i tot això es produïa quan «l'existència d'un poble —dirà Mira a *Crítica de la Nació Pura* (1984)— amb trets o caràcters comuns objectius i observables en les seues formes de comportament»... s'estava produint enmig del panorama social i econòmic esmentat, la qual cosa contribuï a estructurar una «societat complexa amb xarxa urbana pròpia,

i l'existència d'una elit productora de 'cultura culta'».

¿SOM ESPANYOLS?

Fins ara hem vist que intel·lectuals formats des de diverses disciplines han anat pensant la formació d'una cultura nacional: que no se l'havia de reduir exclusivament al camp lingüístic (encara que la llengua en sigui un element clau) i perquè calia l'elaboració de noves idees a partir d'altres camps del coneixement. Per aquesta via hem vist com igualment aquestes noves aportacions ajudaven a ratificar la nació cultural en un especial moment de la societat capitalista (recordem que això es produïa als Països Catalans els anys seixanta i setanta).

Però a més de tota aquesta elaboració a partir de la pròpia comunitat, una part considerable dels nostres intel·lectuals s'han dedicat a pensar els problemes de relació entre la cultura catalana i la cultura espanyola. Aquesta situació de debat també ha menat —a Catalunya— la redacció d'assaigs com el de J. M. Castellet: *Per un debat sobre la cultura a Catalunya* (1983), l'objectiu del qual era establir uns paràmetres de «projecte cultural integrador» a fi de vertebrar un pacte cultural.

De fet, comptem en els anys seixanta i setanta amb exemples de diàleg i de polèmica entre els intel·lectuals catalans i castellans (no sense oblidar les mostres de solidaritat que intel·lectuals espanyols demostraren vers els seus homònims catalans en 1924, 1927 i 1930, tal com ho explica J. Ventalló).

Els termes en què es feia el debat entre la cultura catalana i la castellana eren per a plantejar una nova història de la península, basada en el diàleg entre les cultures respectives. Un exemple d'aquesta voluntat el tenim en les opinions d'intel·lectuals de Castella com J. L. Aranguren, P. Laín o Ruiz Giménez. Aquests pensadors, per exemple, apostaven per un futur on no es pogués parlar de marginació de cultures d'expressió no-castellana (Baltasar Porcel a *Debat Català*, es referia a aquestes opinions). Però tot no sembla tan idíl·lic. Els conflictes hi són. De fet els posicionaments de diàleg i de col·laboració van ser estudiats novament en les jornades que van tenir lloc a Sitges deu mesos després del 23-F i de l'atmosfera política d'enriment vers el desenvolupament del mapa autonòmic. Aquestes jornades van tenir com a protagonistes a pensadors que políticament se situaven en ventalls diferents: M. A. Capmany, J. Carbonell, O. Pi de Cabanyes, Joan Fuster, V. Ventura; entre els intel·lectuals de l'àmbit castellà figuraven gairebé tots els clàssics: J. L. Aranguren, Ruiz Giménez, E. Díaz, Lázaro Carreter...

Aquelles sessions van aclarir postures, però n'hi havia de ben crítics quan expressaven la desinformació de la visió dels in-

tel·lectuals de Ponent respecte del Principat; per exemple Montserrat Roig va dir que «Quan vostès diuen que admiren tant Catalunya, i parlen de Montserrat i es fascinen pels nostres mites i els nostres símbols, penso en aquests barris que no tenen més de deu o quinze anys d'existència i que són autèntics camps de concentració per als immigrants, on no senten ni una sola paraula en català. En aquest moment, estem vivint un conflicte lingüístic molt seriós, un possible inici d'escissió dins la societat catalana. I això és el més greu, senyors». Aquestes paraules manifestaven la situació sociolingüística del Principat. Una visió que el 1979 ja es van encarregar de retratar sociolingüistes i historiadors de la literatura com: Joan Argente, Jordi Castellanos, Josep Murgades... al manifest que portava per títol: *¿Una nació sense estat, un poble sense llengua?*, on es comentava que: «...l'objectiu últim del tractament especial de les llengües no és altre que el d'evitar-ne la plena equiparació amb la llengua espanyola i preservar-les d'una massiva— a hores d'ara improcedent— extinció». Ja es pot veure com les orientacions ètiques dels intel·lectuals reunits a Sitges no lligaven gaire amb les prospeccions d'uns altres pensadors... És el que deia Pi de Cabanyes en el mateix col·loqui: «De vegades passa que les manifestacions de bona voluntat per part dels intel·lectuals castellans més sensibilitzats respecte, no de la qüestió catalana diària, sinó de la qüestió real d'Espanya, queda simplement en això: en bones paraules. Vegem: molts cops, quan es parla amb simpatia, amb respecte, amb admiració, des del centre, de Catalunya, de la seva cultura, de la seva llengua, del seu folclore, s'exerceix de manera natural un paternalisme inherent a la prepotència sentida íntimament des de qui en parla».

La clau però de les reflexions sobre la península Ibèrica —una península inacabada, com ens dirà A. Calvet, *Gaziel*— resten recollides en una carta que Pere Gimferrer, membre de número de la Real Academia de la Lengua, va adreçar als organitzadors de la trobada. En poques paraules s'expressava la voluntat d'arribar a un «diàleg»: «El diàleg ibèric. Vet ací el que tothom hauria d'haver recollit com a altíssim exemple d'aquell extraordinari epistolari, mai no prou lloat, entre el teu pare (es refereix a Jordi Maragall) i Don Miguel de Unamuno, el diàleg ibèric i no solament peninsular sinó també insular i també del continent d'enllà l'Atlàntic, el diàleg en català, en portuguès, en castellà, en basc. És aquest l'heretatge que ens escau; un heretatge no és alguna cosa que es tria, el rebem i n'hem de saber ser dignes». És clar que aquesta interpretació serà contestada en la producció d'intel·lectuals com M. de Pedrolo, autor d'unes *Cròniques Colonials*. Aquest novel·lista, per exemple, o historiadors com F.

M. Cahner (1936). Intel·lectuals, organitzadors d'una cultura nacional...

Cucurull, sempre han fet una crítica a la cultura espanyola, però en termes polítics. Per exemple Pedrolo critica la substitució lingüística vers el català o la desigualtat política creada entre Castella i Catalunya arran del 1714, etc., i Fèlix Cucurull, autor de *Catalunya, nació sotmesa* planteja que «si el català és la llengua pròpia de Catalunya i el castellà no ho és, resulta massa evident que els catalans constituïm un poble sotmès des del moment que se'ns imposa l'oficialitat, el coneixement *obligatori* del castellà». Com podem veure existeixen postures discrepants a l'hora del plantejament d'unes relacions entre dues cultures que han tingut i tenen en el concert peninsular un *status* tan oposat. I és per això que un grup d'intel·lectuals —un «sector emergent», dirà V. Villatoro— s'estan plantejant actualment de pensar sobre aquesta situació davant del projecte estatal d'endegar —des del 1982— un nacionalisme espanyol que confor la cultura cosmopolita amb la cultura de l'estat.

D'altra banda també hi ha hagut elaboracions d'intel·lectuals que han pensat un projecte integral en matèria de cultura catalana. És el cas del llibre de J. M. Castellet: *Per un debat de la Cultura a Catalunya* (1983). Aquest assagista proposa un acord entre els sectors culturals i polítics, prenent com a model el projecte que va portar a terme E. Prat de la Riba sota la Mancomunitat. L'autor proposava entre d'altres objectius, una política cultural basada en el pacte i la reivindicació d'un Consell Nacional de Cultura.

En aquests termes podem dir que es produeixen tot un seguit de reflexions sobre Catalunya i el seu possible model cultural. In-

L. V. Aracil (1940). Del dilema valencià i del mite bilingüista.

A. Cucó (1941). Nosaltres els valencians: societat civil i política de vertebració nacional.

J. F. Mira (1939). Símbols, fronteres, banderes, nacions!: de la nació cultural a la nació política.

tel·lectuals com Jaume Lorés o el que va ser conseller de Treball Joan Rigol, per exemple, proposaven analitzar la situació de la cultura catalana en els gairebé mateixos principis de l'assaig de Castellet. Tant Rigol a *Crisi i País* com Lorés a *Societat, Cultura i Pensament*, plantejaven una certa visió regeneracionista —clarament en el primer cas— de Catalunya. Cal dir però, que les reflexions d'aquests assagistes estan produint-se en una conjuntura de crisi econòmica (primera meitat dels vuitanta). En aquest sentit la seva producció té unes preocupacions socials molt clares: la seva concepció nacional parteix sempre de la situació real. Joan Rigol dirà que «la nostra sobirania rau fonamentalment en la formulació d'àmbit nacional de la dinàmica social del país contrastada amb la nostra manera de ser». J. Lorés apostarà per un nacionalisme agnòstic (categoria d'Eugenio Trias), per una proposta nacional no essencialista i que tingui una imatge del país real.

El país en aquests intel·lectuals es dona en termes de la vida quotidiana, és el que creu J. Ramoneda quan planteja el següent interrogant: «¿Què és Catalunya més enllà dels interessos de tots i de cadascun dels seus habitants i dels desigs i formalitats que acumulen les seves vides particulars i la seva realitat col·lectiva?». Es tracta de fer una crítica a projectes, a ideals, a grans projectes polítics que s'havien fet en la dècada dels seixanta: durant el maig del seixanta-vuit. I possiblement *Repensar Catalunya* d'Oriol Pi de Cabanyes sigui un dels llibres que hagin plantejat més clarament —en la línia dels de Lorés i Rigol— el nacionalisme pragmàtic. L'ex-militant del PSAN creu que «el ca-

talanisme només serà nacionalisme en la mesura que el valor de la pròpia identitat col·lectiva vagi sent assumit pel conjunt de la societat catalana. Que, vertebrada per un sentiment compartit de pertinença, vulgui sentir-se com una sola comunitat». De fet aquest pensament és el model dels anys vuitanta, quan, segons Lorés despertàvem de la «vaga col·lectiva» de pensar, perquè estàvem lluitant contra el franquisme. Es tracta d'un fil conductor que arribava fins el llibre de l'Oriol. En aquest conjunt de reflexions que hem anat veient la qüestió nacional no constitueix l'eix únic, se'l veu com a inserit en els problemes més amplis de la cultura nacional.

Ja veiem doncs que la cultura nacional es concep des de diferents àmbits de coneixement i de posicionaments polítics, vegem ara, si aquesta cultura és concebuda en un o diversos marcs nacionals: es tracta de la polèmica al voltant dels Països Catalans...

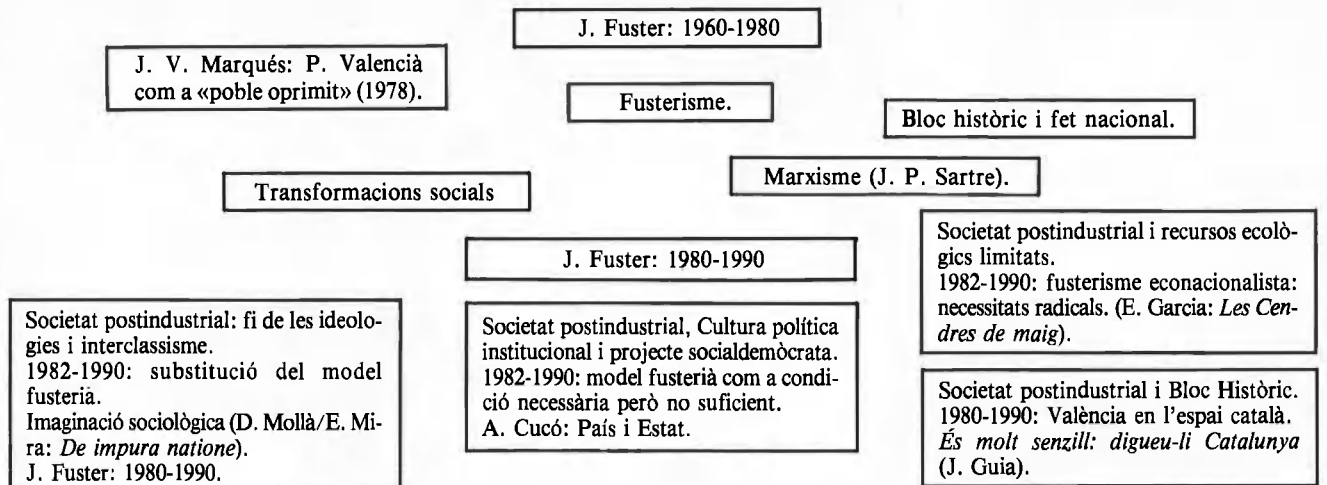
PAÏSOS CATALANS: ¿DE LA CONSTRUCCIÓ AL QÜESTIONAMENT?

Aquest interrogant podria resumir les postures dels intel·lectuals (polítics) dels PP.CC. en aquests últims trenta anys. I com a fet hipotètic podriem apuntar que s'ha passat d'un contingut nacional amb voluntat de remarcar clarament els *límits territorials* (almenys culturalment) a un posicionament d'automatitzar les CC.AA. L'antic territori de la Confederació Catalanoaragonesa (fet que ha contribuït a crear-hi fronteres interiors). I un dels fets que podria explicar aquesta situació és que bona

part de les reflexions que s'han fet sobre el tema s'articulaven a partir d'anàlisis contraposades i marcades per la conjuntura política. Ja hem vist, per exemple, les diferències que respecte del tema mantenien implícitament dos intel·lectuals de la talla de P. Vilar o de Fuster. Al capdavant però el que conté el nostre interrogant és si d'ençà que Fuster va fer aquell article a *La Nostra Revista* (abril de 1950) titulat «València en la integració de Catalunya», en què deia que «mentre el problema de València no serà considerat pels catalans estrictes com un problema llur, i com un problema rigorosament nacional —(...)—, el catalanisme no deixarà d'ésser un moviment fracassat en potència (...); fins les últimes reflexions fetes al Principat (en el cas de Pi de Cabanyes) o del País Valencià (A. Cucó, J. Guia, i D. Mollà/E. Mira), es manté l'opinió de la realitat d'una nació cultural, amb el projecte —tal com hem vist que apuntava J. F. Mira— de portar a terme una acció política. O si per contra s'ha passat a una oposició del concepte de Països Catalans, que ja «proposaren» Benvingut Oliver o Narcís Roca i Farreras. La sortida d'aquesta disjuntiva es dona amb moltes gradacions i matisos, però podríem fer una tipologia aproximativa d'ençà que Fuster va fer aquell article de joventut.

Pel que fa als Països Catalans s'han donat unes postures generalment desiguals davant la necessitat de prendre'ls com a marc de referència. Una gran part d'intel·lectuals (amb freqüència historiadors i filòlegs) han pres com a punt de partida l'obra de Vicens Vives *Notícia de Catalunya* (1954), on es proposava una renovació en la interpreta-

Arbre de les tendències sobre el fet nacional: models de societat i ideologies

Quadre sinòptic: intel·lectuals, polítics i cultura nacional 1960-1980

Marxisme: Lenin, Lucaks, Althusser i Gramsci.
Existencialisme (J. P. Sartre).
Humanisme cristià (E. Mounier).
Anticolonialisme: influència del cas algerià als PP.CC. Crisi de relacions EUA/URSS.
Maig del 68: moviments nacionalistes: (Bretanya, Irlanda del Nord).
Revoltes urbanes: cultura de la protesta. Contracultura.
Primavera de Praga (1968). Pinochet (1973). Vietnam (1975). Hegemonia sandinista (1979).
Referents polítics i culturals internacionals.

Consumisme dels 60.
Eleccions als sindicats verticals.
Règim successor: 1969 (Franco-J. Carlos).
Primeres accions d'ETA. Ètica i compromís intel·lectual: J. L. Aranguren. Mort de Carrero Blanco per ETA: inici de la transició (1973).
Pla. unitàries antifranquistes (1975 i 1976).
Mort del Gral. Franco (1975). Postfranquisme: reforma política (Consells preautonòmics).
Retorn de Tarradellas (1977). Dimissió d'Albinyana. UCD articula el blaverisme (1977).
Referents polítics nacionals i estatals.

Nosaltres els valencians (1962). Formulacions de models globals (socials i econòmics) de PPCC.
P. València com a país perplex (1973).
Cultura nacional a la Universitat (E. Giral, M. Dolç i M. Tarradell).
Aplecs als Països Catalans valencians.
Anades d'estudiants a Barce. (1959 i 1960).
PSV (1960), GARS, PSPV i PSAN.
Intel·lectuals marxistes i fet nacional: *Treballat* (revista: 1980).
Fundació de llibreries catalanistes: Set i Mig, Concret, Boils i Tres i Quatre. Acció Cultural del País Valencià (1978).
Referents culturals als Països Catalans.

ció dels fets a partir de nous elements a tenir en compte a l'hora d'iniciar-se en la història de Catalunya. Però el llibre tenia com a marc de referència un projecte d'introspecció col·lectiva de cara a contribuir a aquell diàleg intel·lectual entre Castella i el Principat. Aquest assaig pot servir per explicar el desenvolupament de la voluntat d'estudiar el procés històric i cultural d'aquella generació dels anys cinquanta i seixanta. En la mateixa línia el propi Vicens va escriure a *Serra d'Or* (maig del 1960) «Presència Valenciana». Aquest article deixava entreveure una perspectiva de pensar més enllà de la història del Principat, veient les expectatives de renovació historiogràfica valenciana dels seixanta i posteriorment dels setanta. J. Vicens veia que «de València ens arriben bones noves, molt bones noves. Quelcom hi espurneja i ja fa prou claror perquè ho arribem a veure des d'aquesta banda de l'Ebre. Ens diuen que no és la guspira esmaperduda que ha fet saltar la pala remenant el caliu del braser, sinó el raig que engaga el buf de la fornall roent». Per tant, poc abans de la seva mort l'historiador gironí deixava les portes obertes al tema de fer una història dels Països Catalans, partint d'unes històries regionals. Aquest inici

de preocupacions «valencianes» a partir de V. Vives portarà a un seguit de reflexions al llarg de la dècada dels seixanta (amb J. Fuster) i setanta (amb la intervenció dels partits i dels intel·lectuals polítics).

Després de la dècada dels seixanta (anys de descoberta del marc històric comú), el debat sobre els Països Catalans prengué postures gradualment diferenciades. D'una banda s'interpretaven com una unitat lingüístico-cultural i es conceben com a «punt d'arribada». Aquesta hipòtesi es mantenia en cercles comunistes valencians, catalans i illencs. Un referent històric d'aquesta lectura podria ser el llibre d'E. Gómez-Nadal: *El País Valencià i els altres* (1972). Aquest intel·lectual comunista mantenia i manté que les tesis de J. Fuster i, sobretot, les seves interpretacions polítiques, no tenint en compte que la unitat lingüística no implica una unitat política. De fet, però, el llibre de Nadal i les seves teories exposades a setmanaris com *Acció Valenciana* (1930-1931) han estat acceptades per polítics com J. Guia, per a demostrar una unitat nacional catalana. Per exemple E. G. Nadal afirmava que «l'expansió a les Balears, a València i a Sardenya creà noves zones de llengua i d'esperit catalans. Nosaltres els valencians no som

més que els habitants d'una regió de la nacionalitat catalana».

A part del posicionament cultural de molts intel·lectuals que en els setanta havien estat influenciats pel marxisme, no podem dir que la seva lectura de les teories de Marx, pel que fa a la qüestió nacional, fos l'única. N'hi havia tres més.

D'una banda, a les Jornades sobre els PP.CC. que tingueren lloc a la Facultat de Dret per l'octubre del 1976 es va proposar des del PSUC el terme àrea nacionalitària per expressar el contingut desigual de la consciència nacional dels tres països. Es partia d'unes bases nacionals comunes: històriques, lingüístiques i socio-econòmiques, però, en tot cas, el que calia veure era «les possibilitats de conscienciació col·lectiva, d'unitat política dels Països Catalans». En aquest punt, R. Ribó, teoritzador d'aquesta alternativa deia que «hi ha uns desnivells en el grau de consciència sobre aquests factors (es refereix als de llengua, història...) que ens permeten de parlar, que ens fan pensar, en un divers ritme de conscienciació». Val a dir que aquesta opinió sobre la realitat dels Països Catalans en projecte encara és mantinguda per intel·lectuals d'aquesta organització política (vegeu, en tot cas, l'en-

E. Serra (1942). Història Nacional i compromís polític... maulets contra botiflers.

E. Lluç (1939). De Romà Perpinyà Grau (1932) a «La Via Valenciana», passant pels «10 d'Alaquàs».

V. Pitarch (1943). Destinat (sobretot) a araciians: contra la substitució lingüística.

trevista a Ignasi Riera i el llibre de R. Ribó: *Sobre el fet nacional: Catalunya, Països Catalans, Estat espanyol*, (1977).

Un altre posicionament que es va evidenciar en aquell debat va ser la reflexió que es proposava des de sectors del socialisme. Alguns noms com V. Soler i Marco, A. Cucó, Ernest Lluç... entenien els PP.CC. com a «marc nacional en ple desenvolupament. Aquest posicionament, realitzat, sobretot, per professors —i intel·lectuals— d'estructura econòmica feien una lectura interdisciplinària del procés de convergència històrica dels PP. CC. No ho entenien exclusivament des del camp economicista (plantejament molt en voga aleshores i que tenia com a bandera l'expressió que els Països Catalans són un invent imperialista de la burgesia), sinó que la seva aportació es basava en la lectura dinàmica —sòcio-cultural— de tot el territori. Això els portava a rebutjar la hipòtesi clàssica d'un País Valencià agrari o d'un Principat proteccionista. Hi havia en consideració tota una pluralitat —fraccions de classe si es vol!— de burgesies. I aquesta lectura essencialment dialèctica és la que portava a relacionar globalment el territori, es portava a terme, segons E. Lluç, una relació entre estructures territorials i intercanvis econòmics (per exemple, es tendia a pensar la realitat catalana en termes d'àrea d'influència econòmica, d'àrees d'intercanvi econòmic. Així es veia que hi havia relació entre les comarques meridionals del Principat i les septentrionals del País Valencià). Podríem afirmar, doncs, que amb aquesta aportació es tendia a superar aquella consciència desigual que postulava l'àrea nacionalitària. Hi havia, doncs, factors convergents que calia desenvolupar, per aquesta raó es parlava de «construcció» dels Països Catalans. Aquesta versió era afí al PSPV.

I va ser simbolitzada per A. Cucó amb l'expressió d'A. Turmeda: *Tres llances lligades* (*Avui*, 4.01.1977): «...ens trobem en una etapa de construcció —de reconstrucció potser— dels Països Catalans, que hauran d'articular-se com «tres llances lligades» segons evocava Anselm Turmeda...». Hi havia, doncs, una consciència d'un país que s'anava fent, basat en el fet de «respectar profundament la personalitat pròpia, forjada a través d'un procés federal i d'uns ritmes distints de desenvolupament de cadascun dels països...» (E. Lluç). Podem dir, de tota manera, que entre aquesta posició no hi ha gaire diferències, i la mostra és que intel·lectuals comunistes —com F. Roca— teoritzaven models d'interpretació amb militants del PSPV. Podem dir que potser la postura del PSPV completava dinàmicament, en la realitat «quotidiana», la postura ideològica de l'àrea nacionalitària. De fet aquesta convergència es donava quan es criticava igualment interpretacions que, fetes des de la història *tout court*, veien que els PP.CC. no podien donar-se en una unitat

de mercat. I no podien donar-se perquè no hi havia hagut una burgesia nacional (la clàssica classe hegemònica). Aquesta lectura dels fets es basava en grans diferències estructurals de cadascun dels territoris que podien arribar a ser una nació política (teòricament aquesta escola historiogràfica ha estat influenciada per la teoria de la unitat econòmica que Stalin formulà el 1913). El mateix F. Roca dirà davant aquesta postura que «fora d'excepcions notables, els historiadors s'entretenen a destacar les diferències estructurals entre els distints Països». (Citat per E. Lluç a AA.VV. *Els Països Catalans, un procés unitari i divers*, «Taula de Canvi», 3 de gener de 1977).

Finalment, hi havia la postura de partits polítics com el PSAN. J. Guia, J. Moners, mantenien la necessitat d'estructurar políticament els Països Catalans. És a dir hi havia una realitat com una història, social i econòmica que calia defensar políticament des de les classes populars: «Les realitats socials, la dinàmica de les forces populars, exigeixen unes formes d'organització i actuació polítiques, les quals com a reflex d'unes exigències de base, dels anys seixanta ençà, han configurat una dinàmica política de Països Catalans objectivament constatable». Aquestes paraules anaven críticament dirigides cap a les postures que apel·laven al voluntarisme assumit per la globalitat del país. La interpretació de J. Guia i la del PSAN, doncs, anaven en sentit de fer una nació política perquè creien que l'etapa de construcció sòcio-històrica ja era plenament considerada. A més, la seva proposta prenia en consideració l'opressió nacional des de l'estat. I en aquest context era com calia analitzar la seva proposta de construcció política de la nació catalana per defensar-la de la constant ingerència cultural i política de l'estat espanyol i francès. Per aquest sector, doncs, «l'estat no és un fet immutable sinó que és un estat de la burgesia, creat a la mesura de les necessitats i els interessos de la burgesia». D'altra banda, i en la mateixa interpretació política, l'escissió del PSAN: el PSAN (p) mantenia una diferència organitzativa tot incrementant la importància de lluites sectorials i político-militars. PSAN-P va fer una tasca de conscienciació, sobretot, a la Catalunya Nord, on va redactar l'òrgan *La Nova Falç*.

Aquestes perspectives pel que fa als PP.CC. eren les que feien aquests intel·lectuals polítics, des de plataformes d'organització amb estratègies diferenciades. Podríem dir, doncs, que allò que bàsicament diferenciava les tres postures era la interpretació política dels PP.CC., és a dir el que es preguntaven era com a partir d'uns factors «objectius» (llengua, cultura, història, etc.) es podia arribar a una estructura política determinada. Podríem traçar la següent gradació política en matèria de valoració de la situació en graus de consciència nacional:

R. Ribó (1945). ¿Cercar una iniciativa per a superar l'«àrea nacionalitària»? J. Guia (1947). Lenin, Miquel Duran i Tortajada: Catalunya té raó.

a) PSUC (PP.CC.: són una nació potencial), b) PSPV (s'ha de treballar dinàmicament a partir dels fets comuns) i c) PSAN (cal anar directament a l'estructuració política dels PP.CC).

DE NOSALTRES ELS VALENCIANS

Des del punt de vista intel·lectual podem dir que les postures davant els PP.CC. s'anaven convertint en col·lectives; és a dir s'anava substituint la postura de posicionament individual pel punt de vista dels partits polítics.

Igualment podem dir que aquelles preses de postures es feien en un moment polític caracteritzat pel postfranquisme (eren els anys de la transició). En aquella conjuntura es relacionava la lluita democràtica amb reivindicacions polítiques clarament anti-franquistes. I la reivindicació dels Països Catalans, des de l'autonomia o la independència, eren acceptades majoritàriament. Eren, també, els temps en què la qüestió nacional era assumida pels intel·lectuals i polítics d'esquerra. Ara bé, si hem de manifestar des d'on es feien la majoria de reflexions per articular els Països Catalans, haurem de dir que era al País Valencià. I Joan Fuster amb les obres *Nosaltres els valencians* o *Qüestió de noms*, serà qui plantejarà que «ser valencians és la nostra manera de ser catalans». El lliurepensador de Sueca serà el punt de trobada de polítics i intel·lectuals de tot el país.

Joan Fuster el 1960 va respondre a l'article de Vicens de *Serra d'Or* amb uns *Apunts per a una rèplica a Vicens Vives*. En aquest article Fuster reclamava la urgència de fer una història conjunta dels Països Catalans davant la precaució de Vicens: «Vi-

cens temia la improvisació fàcil, les 'quatre ratlles esquemàtiques i enlluernadores', amb què podria bastir-se el llibre d'història de la Comunitat catalana. Ara bé: un esbós provisional, obert a tantes rectificacions futures com calguessin, ¿seria encara impossible? Penso que no». L'autor *D'ara o mai*, com ja hem vist quan parlava sobre la cultura nacional, ha esmentat la impossibilitat de concebre l'oposició del Principat, País Valencià i les Illes: sota la identificació de la llengua i la nació ha combatut el regionalisme. El 1962 a *Qüestió de noms*, proposava que la denominació de la nostra àrea cultural havia de ser la de «Països Catalans»: «Més apta que la forma «Gran Catalunya» o «Catalunya Gran» és la de «Països de Llengua Catalana»: I millor encara, la de «Països Catalans». D'aquesta manera des de Sueca es proposava una denominació comuna que superava la de *Bacava* (proposada, entre d'altres, per Nicolau Primitiu) i que tenia en compte que «La 'unitat' que som abraça i tolera una pluralitat perceptible». Aquest marc nacional plural servira a Fuster per analitzar la realitat valenciana a *Nosaltres els Valencians*, obra que segons Ernest Lluch servirà de divisòria entre la *prehistòria* i la *història* del País Valencià. En aquest assaig Fuster veia la necessitat d'estudiar per què «el valencià, quan pensa en la seva identitat de poble, es troba «incert»: pressent que no és carn ni peix». Tot fa pensar, doncs, que la preocupació dels PP.CC. venia del País Valencià —com hem dit—, perquè era on més conflictes s'operaven amb la identitat cultural i lingüística. Aquests, d'altra banda, seran estudiats, anys més tard (1973) per un sociòleg que militava a Germania Socialista: Josep-Vicent Marqués a l'assaig *País Perplex*. En aques-

ta obra s'explicaven els trets que caracteritzaven la consciència valenciana. Efectivament, d'entrada, Marqués afirmava que: «El País Valencià és, avui, un petit món perplex», on en un període de grans transformacions econòmiques es donava un «desconeixement d'allò que els valencians són com a poble i de la nostra pròpia estructura sòcio-econòmica anterior». I serà el mateix Marqués qui cinc anys després a *Classe Obrera i qüestió nacional* proposi la teoria que el País Valencià és un poble oprimat amb característiques comunes amb el Principat i les Illes: «Els nostres trets diferencials són en part comuns amb d'altres pobles ibèrics: el Principat de Catalunya i les Illes Balears. La nostra diferencialitat és menor respecte d'ells que respecte els altres pobles ibèrics. Compartim origen i llengua. Aqueixes característiques són nacionals, és a dir, són el tipus de característiques que acompanyen les nacions». Amb aquestes paraules Marqués posaria les bases —potser sense saber-ho— de la polèmica sobre els Països Catalans, i en general sobre l'obra de J. Fuster respecte al marc nacional, que després de la transició i entrats en la dècada dels vuitanta s'originaria, sobretot, al País Valencià, amb un escepticisme creixent al Principat. I diem escepticisme perquè fora d'algunes organitzacions culturals, polítiques o cíviques, la nota dominant és la política del gest de cara a la galeria (vegeu, l'entrevista a Ignasi Riera)...

Únicament la preocupació de la vertebració dels Països Catalans interessa alguns historiadors o intel·lectuals, encara compromesos políticament. Un exemple del primer el tenim en la historiadora Eva Serra, que proposa reflexions en la línia de fer una història nacional-popular, és a dir, adreçada als

J. V. Marqués (1943). Anàlisi de la ideologia de la consciència fosca.

V. Franch (1949). Fer del País Valencià una nació.

interessos de les classes populars. Aquesta historiadora és autora d'un article a *Serra d'Or* (a propòsit dels Països Catalans), on pensava en la importància geopolítica del País Valencià durant la transició pel que feia a la seva progressiva espanyolització. I en les jornades dedicades a reflexionar sobre els Països Catalans, celebrades a Ciutat de València pel 1984, proposava un model històric dels Països Catalans a fi de pensar-los no com a blocs oposats sinó amb grans relacions (p. exemple: exposava el cas del que va suposar el s. XVIII arran del 1707 o 1714 com a reacció a un «bloc feudal hispànic» articulat al segle XV en ocasió del Compromís de Casp...): «La història interna dels Països Catalans no es pot entendre sense tenir en compte la formació del poderós bloc feudal hispànic al sud-oest i la del poderós bloc feudal francès pel nord».

Fora d'aquests casos aïllats podem assegurar que en la present dècada les aportacions que han tornat a pensar sobre la qüestió, a través de l'assentiment o la crítica a les postures de J. Fuster, han vingut del País Valencià. Però en aquesta ocasió amb unes postures molt més clarificades. Breument podríem destriar-ne les següents:

D'una banda quan el premi d'assaig «J. Fuster» de 1986 s'atorgà a l'obra *De Impura Nazione* dels sociòlegs D. Mollà i E. Mira, es va iniciar la polèmica al voltant de l'autor d'un País sense política. L'assaig premiat tenia com a finalitat pensar el País Valencià com a formació social partint del seu desenvolupament sòcio-econòmic autònom respecte del Principat. En aquest sentit una de les principals crítiques que fa el «fusterianisme» és afirmar —contràriament al que havia suposat J. Fuster— que el país havia tingut un propi procés industrialitza-

dor: «Les tesis contingudes en el llibre *Nosaltres els Valencians* arranquen d'un fet previ equivocat: de la carència d'una industrialització valenciana. Fuster, en analitzar la societat valenciana sols té compte d'un aspecte de la realitat: una estructura agromercantilista en crisi i un estat centralista incapaç d'impulsar un procés de modernització social». La tesi de fons anava en la direcció de cohesionar un «valencianisme nacional» a partir de la síntesi entre les dues subcultures que havien rivalitzat políticament en la transició i que simbolitzaven, d'una banda, els partidaris de J. Fuster, i de l'altra el blaverisme. Els autors, doncs, proposaven una nació valenciana, de la qual —deien— el fusterianisme no n'havia volgut parlar. Posteriorment la tesi —del que molts han anomenat «tercera via» dels dos autors— s'ha aprofundit en el llibre col·lectiu *Document 88*, reflexió polític-ideològica i històrica (aportada pel professor de Dret Polític V. Franch). En general apostaven per un *nacionalisme societari*, adreçat als sentiments del «poble» valencià. S'hi critica d'altra banda la doble tesi de Fuster articulada al voltant del marc de Països Catalans i el lema «el País Valencià serà d'esquerres o no serà». Els teoritzadors d'aquesta opció provenen de camps polítics oposats: des de Germania Socialista (D. Mollà) fins a la UPV (R. Company) passant pel PNPV (A. Colomer i V. Franch).

En la mateixa conjuntura i en la mateixa línia teòrica, encara que més global, apareixia al Principat *Repensar Catalunya*, de Pi de Cabanyes.

Diem la mateixa línia de pensament perquè l'estructura de l'assaig, guanyador del premi d'assaig J. Vallverdú 1988, es planteja una crítica als projectes que l'autor qua-

lifica com a nacionals. Hi critica els projectes que van sorgir al maig del seixanta-vuit. En aquest sentit podem veure una relació entre l'obra de Pi i les teories de D. Mollà o V. Franch. En el llibre de Pi, per exemple, es fa la mateixa proposta de nacionalisme pragmàtic («nacionalisme de present», en diu J. Lorés). D'altra banda tots dos posicionaments empenen teories que han pensat la societat postindustrial, etc.

Des del socialisme valencià A. Cucó a *País i Estat: la qüestió valenciana*, planteja una reflexió històrica —en model semblant al *Nosaltres...*— sobre els problemes de vertebració del País Valencià. L'autor de *El Valencianisme Polític* situa la qüestió d'ençà de l'època Moderna. Però el centre de la reflexió comença a partir del XIX i XX. Cucó fa una crítica doble pel que fa a esbrinar les causes del País Valencià: d'una banda esmentava la inarticulació de l'estat espanyol com a expressió de la incapacitat d'integrar la societat civil a partir del centralisme; i de l'altra elabora una lectura crítica de la classe dominant valenciana per no tenir un model polític valencià. La sortida del cul de sac del país la proposa implícitament a partir del debat republicà, projectat en la política dels anys seixanta —en el cas del PSV— i durant la transició (encara que el llibre n'abasta els primers anys). El llibre de Cucó, doncs, és un model global històricopolític que cerca les raons per les quals el País Valencià és una societat «nacionalment poc estable». Aquesta lectura dels fets, però, Cucó les manté a partir de la pròpia diferenciació històrica del País Valencià que «ha mantingut evidents sigularitats, no solament respecte de Catalunya, tant en l'abast dels seus moviments nacionalitaris com també en aspectes més pregons de la

seta trajectòria històrica. Complexa i, inclús, heterogènia, en la seua composició medieval, la societat valenciana s'ha caracteritzat des de ben antic per mantenir trets que la conformen com nacionalment poc estable. Malgrat poder ostentar una baixa Edat Mitjana i un període renaixentista en tants sentits brillant, el País Valencià va conformant-se lentament, a partir de la segona meitat del XVI, en un territori domèstic en el que esclaten successivament nombroses contradiccions internes». El que preocupa Cucó, doncs, és que la societat valenciana no iniciï un procés de «reconstrucció nacional». El posicionament de Cucó se situa en la necessitat prioritària de manifestar la necessitat de bastir un marc d'identitat valenciana des de l'esquerra. La seva aportació, doncs, rau a pensar com els punts de referència de J. Fuster poden repensar-se en els canvis socials profunds de la societat valenciana. I com el projecte de futur del País s'haurà de pensar també en termes d'incidir en la política estatal (una de les crítiques que ha fet a Fuster en no plantejar-se aquest últim aquesta possibilitat), per aquesta raó aposta pel model federal. Aquesta reflexió, doncs, s'aproxima a una concepció *heterodoxa* —en el bon sentit del mot— de l'obra de J. Fuster.

Pel que fa a la postura independentista, J. Guia a *València, 750 anys de nació catalana*, situa el debat valencià en la línia de demostrar la catalanitat del País Valencià. Aquest llibre és la continuació del model encetat a *Ès molt senzill: digueu-li Catalunya* (1985). La tesi de Guia és que ha passat temps suficient per substituir el mot 'Països Catalans' per Catalunya. Per apostar en aquesta possibilitat realitza un repàs a la Història dels PP.CC. per explicar la unitat nacional i de nom. Guia, doncs, arriba a la conclusió que «el *nosaltres*, per poc que tinguin una mínima significació nacional, ha d'anar seguit per *els catalans*. En aquest sentit, el '*nosaltres, els valencians*', avui, és una expressió aplicable no més enllà del territori de la *provincia* de València o, com a màxim, de la seua antiga diòcesi. I pel que fa a l'expressió *poble valencià*, ni això: el de la ciutat de València, i prou». És, doncs, una reflexió que segons l'autor s'oposa a qualsevol postura regionalitzadora del territori cultural: «L'expressió *País Valencià* és un fals pinyol reivindicatiu que han deixat els espanyols perquè vagin rosegant-lo i entretenant-s'hi els regionalistes d'un costat i altre d'Ulldecona».

En aquest context la proposta dels dirigents del PSAN es basa en la necessitat d'estendre per tots els PP.CC. una xarxa comunicacional humana, que vagi de les zones de més consciència nacional a la que des del punt de vista nacional menys estructurada estigui (aquest aspecte l'entendrà sota una «unitat popular de base»): «L'opressió nacional ha fet que en la major part del nos-

tre territori, especialment a la perifèria, tant la del Nord —Perpinyà— com la del sud —València, Alacant...—, siguem minoria els qui ens sabem i ens volem de nacionalitat catalana, d'*adscripció nacional catalana*, independentment de quin siga el nostre origen». La postura de J. Guia va en al direcció de cohesionar «Catalunya» del centre a la perifèria. I pel que fa als límits dels PP.CC. aquests estaran en funció del «formiguer humà» que n'abasti o no la totalitat de l'espai nacional. (En aquest sentit, podríem dir, segons Guia, que els dos vots aconseguits per la coalició «Catalunya Lliure» a Guardamar demostraria l'existència de catalans en la localitat més meridional dels PP.CC.). Val a dir, doncs, que la teoria de l'autor de *Països Catalans i llibertat* ha passat d'una visió més ideològica (tal com la mantinguda al debat sobre els PP.CC.) a una lectura dels fets menys institucionalitzada, políticament parlant.

Finalment, l'últim posicionament de després del *Nosaltres...* ens ve de l'antropologia. *Crítica de la nació pura* (1984) de J. F. Mira, serà un assaig que es replantejarà críticament la certesa —a la manera de ciència exacta— d'existència de nacions perfectament delimitades. Mira, en aquesta obra, es manté allunyat d'una perspectiva economicista. El seu objecte d'estudi és estructurar una visió històrica de les nacions: culturals i polítiques. I bàsicament, la seva anàlisi rau a explicar la importància dels fets simbòlics en el paper que tenen d'identificació amb un àmbit de pertinença. L'autor, d'altra banda, mostra una posició favorable als PP.CC., però partint de la realitat de fer País Valencià sobre una crítica i oposició a la seva espanyolització: «em declare frontalment inconciliable amb el projecte (implícit o explícit) de castelano-espanyolització lingüística i cultural i mental del meu país, i em declare inconciliable amb l'anticatalanisme com a ideologia, actitud i programa».

La proposta de Mira és generar un marc de referència que sigui acceptat com a tot i no com a part d'un conjunt més ampli, cosa que significa pensar en termes de nació política que és «un fet de consciència induïda, i un fet de lleialtat més o menys voluntàriament assumida» i que «existeix quan hi ha un bloc de població, amb forma de societat complexa amb xarxa urbana (...), i que es percep a si mateixa amb el seu territori com el *locus* màxim d'identitat-oposició». Aconseguir aquesta lleialtat és bàsic per construir una nació, per aquesta raó, recentment deia que «per mi, molt més important que fer catalanisme al País Valencià és desfer anticatalanismes». Cal primerament combatre aquelles formes de mala consciència per vertebrar una comunitat cultural que s'autoidentifica amb un «locus màxim d'identitat o posició». J. F. Mira, militant en l'actualitat d'UPV, no

D. Mollà (1946).

J. Becat (1941) P. Verdaguier. Perpinyà en l'espai català.

1980-1990

Reformes liberalitzadores als països de l'Est (URSS, Hon-
gria...). Hegemonia dels partits socialistes a Europa.
Tatcherisme: neoconservadorisme. Govern Reagan
(1979-1988). Crisi de l'estat del benestar. Lluites nacio-
nalistes a la Unió Soviètica (Estònia...). Consolidació de
la Revolució Sandinista (1979-1988). Revolució Islàmi-
ca. Apartheid a la R. Sud-africana. Proposta de D. Bell:
fi de les ideologies. Societat postindustrial.
Referents polítics i culturals internacionals.

Esperit del 23-F: estancament autonòmic (LOAPA).
1982: hegemonia del PSOE a l'estat espanyol.
Crisi al si del PSUC. Proposta del model Ochetto.
Integració del nous moviments socials dins la cultura comunis-
ta. Vagues generals contra la política econòmica del PSOE (1985
i 1988). Estatuts d'Autonomia (Principat, País Valencià i Illes).
Crisi econòmica als Països Catalans (1987: 800.000 aturats).
Aparició de la nova pobresa.
Guerra bruta del GAL contra els refugiats bascos: implicacions
de càrrecs estatals. 1989: assassinat de J. Muguruza. Nous mo-
viments socials: econacionalisme i pacifisme.
Propostes alternatives al model de J. Fuster: nacionalisme so-
cietari, recerca d'un model econòmic i la identitat política al País
Valencià.
Irrupció del pensament feble: K. Popper, D. Mollà.
Postmarxisme.
1983: TV3 al Principat. 1985: TV3 arriba al País Valencià. 1984:
1er número d'EL TEMPS. Teories sobre l'espai comunicacio-
nal nacional.
Referents polítics nacionals i estatals.

s'allunya gaire del camí iniciat pel PSPV a
l'hora de pensar com construir els PP.CC.

INTEL·LECTUALS I PERSPECTIVES
D'ACTUACIÓ

Després d'aquest breu recorregut per les
interpretacions sobre la qüestió nacional als
PP.CC., hem d'apuntar que els intel·lec-
tuals els han pensat a partir de posiciona-
ments polítics i metodològics diferenciats.
Però malgrat la diversitat de lectures polí-
tiques el fet de l'estat de les autonomies ha
generat una construcció d'àmbits de refer-
ència que es volen «independents», ja que
el fet lingüístic no implica contemplar un
marc regional en un d'abast nacional.

De tota manera, hi ha casos d'intel·lec-
tuals-polítics que no comparteixen l'opinió
estesa entre certs sectors acadèmics (histò-
ria, economia...) de considerar que el Prin-
cipat i el País Valencià o les Illes no tenen
cap coincidència estructural.

Aquests intel·lectuals-polítics consideren
que entre el Principat i el País Valencià exis-
teixen punts de convergència nacionalitaris,
cosa que implica actuar conjuntament en
polítiques concretes (per exemple, el TAV,
o intercanvis econòmics i comercials...).
Aquestes postures es poden trobar en par-
tits com el PSPV (PSPV-PSOE), encara que
el sector que provenia de l'antic PSPV no
sigui totalment hegemònic.

D'altra banda gran part dels intel·lectuals
del Principat s'han allunyat del projecte de
PP.CC. Actualment aposten per un *egocen-
trisme regional*. D'aquesta manera no con-
tribueixen a un coneixement conjunt de la

realitat social, cultural, econòmica... del
Principat i del País Valencià. És per aques-
ta raó, doncs, que l'època d'inflació (¿hau-
rem de considerar-la artificial?) nacional ha
estat substituïda per un creixent absentisme
en matèria de PP.CC. D'altra banda en la
dècada dels vuitanta es dona un qüestiona-
ment del Països Catalans per la gran majoria
de forces polítiques del País Valencià.
I no ha d'estranyar... Possiblement en mol-
tes ocasions, l'opció de qüestionar-se un ter-
ritori, que de vegades es va aprendre-de-
memòria-perquè-ho-deia-tal-i-tal intel·lec-
tual il·lustre (que aquest sí que s'ho creia),
vingui explicat perquè això de construir una
nació catalana ha vingut en gran part del
País Valencià... I és que potser la nostra úni-
ca preocupació des del Principat sigui això
de la Catalunya ciutat per comptes del
«conèixer-vos»... I és que tampoc no podem
afirmar que al Principat sigui on més clar
es tingui allò de la «consciència nacional»...
Aleshores: ¿Volem construir els Països Ca-
talans? D'acord, però pels fonaments (el que
passa per tenir coneixement de l'espai so-
cial i econòmic, per exemple) i no per la teu-
lada (la «cultura» de la declaració prográ-
màtica...).

I un fonament clau que pot articular un
projecte nacional és que els intel·lectuals as-
sumeixin el compromís de preguntar-se so-
bre el contingut social i econòmic que cal-
drà dotar al fet nacional en la dècada dels
noranta. Efectivament: si hem de pensar en
la limitada audiència política de la idea de
Països Catalans, caldrà que ens referim a
l'absència de síntesi entre una identitat na-
cional —sistematitzada en gran part a la
Universitat— i els interessos generals de la

societat civil i, més concretament, de les
classes populars.

La mancança general de coixí social fa
que plantegem la necessitat d'elaboració
d'una cultura política (pensada pels intel·lec-
tuals col·lectius: els partits polítics) a fi de
superar la falta de correspondència entre
grups socials i cultura nacional.

Articular, doncs, una cultura política ba-
sada en un model que integri les necessitats
reals del país en una Política General (cen-
trada en una Política Econòmica no neoli-
beral i l'econacionalisme), és el repte que ara
com ara tenen, al nostre entendre, els intel·
lectuals catalans.

Plantejar-se aquest objectiu és apostar per
substituir les grans declaracions que molt so-
vint condueixen a la més absoluta passivi-
tat, quant al plantejament de les perspecti-
ves de treball cultural i polític. En aquest
sentit el que hem anunciat no es limita tan
sols a una qüestió de noms o delimitació
d'un espai simbòlic, que si bé és bàsic, com
hem anat veient, és insuficient a l'hora de
portar a terme iniciatives que el dotin de *po-
der resolutori*, discriminatiu, en el terreny
de pràctiques concretes.

Haurem de convèncer-nos, per tant, que
si és una condició necessària rellegir J. Fus-
ter en el terreny de reflexió sobre el nostre
marc nacional; és condició suficient relacio-
nar les categories de l'intel·lectual de Sue-
ca amb la vida col·lectiva, nacional, que ens
proposa com a pol de referència cultural
l'obra general d'Antonio Gramsci. I no obli-
dem que aquests dos teòrics poden fer-nos
oblidar el no-res postmodern en matèria de
propostes nacionals.

Xavier Ferré